

UNIWERSYTET
MIKOŁAJA KOPERNIKA
W TORUNIU

prof. dr. hab. Anna Branach-Kallas
Katedra Literatury, Kultury i Komparatystyki Anglojęzycznej
kallas@umk.pl

Toruń, 10.07.2023

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

Pani mgr Pauliny Szymonek

pt. *Restorying the Wild: Shared Histories of Women and Wolves in Selected North American Memoirs* [*Narracje nieoswojonych: wspólne historie kobiet i wilków w wybranych wspomnieniach północnoamerykańskich*], napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Zbigniewa Białasa oraz dr Julii Szoltysek jako promotora pomocniczego

Rozprawa doktorska Pani mgr Pauliny Szymonek to studium wybranych wspomnień północnoamerykańskich autorstwa kobiet, które spędziły część swojego życia w towarzystwie lub sąsiedztwie wilków. Wśród autorek znajdują się Evelyn J. Cameron, Lois Crisler, Theodora Stanwell-Fletcher, Diane Boyd oraz Renée Askins. Przyjęta metodologia opiera się na pracach z zakresu podmiotowości zwierząt ludzkich i pozaludzkich. Rozprawę podzielono na pięć rozdziałów, z których pierwszy pełni funkcję wprowadzenia historyczno-teoretycznego. W rozdziale drugim i trzecim Autorka omawia dominujące narracje o wilkach z przełomu XIX i XX wieku oraz ego-

dokumenty i inne prace kobiet, które podważały powstałe stereotypy. W dwóch ostatnich rozdziałach Autorka skupia się na narracjach, które otwierają nowe horyzonty w relacjach między wilkami i ludźmi oraz oferują nowatorskie ujęcie podmiotowości zwierząt pozaludzkich. Podział pracy jest logiczny i klarowny, Doktorantka ujmuje bowiem wybraną tematykę w kontekście historycznym, ukazując ewolucję poglądów i koncepcji. Należy zwrócić uwagę na znakomicie sformułowany tytuł rozprawy, *Restorying the Wild*, który uwypukla rolę analizowanych narracji, powrotu wilków do naturalnych siedlisk oraz szacunek i troskę o dobro zwierząt. Praca została napisana płynną, formalną oraz wyjątkowo poprawną angielszczyzną i niezwykle starannie czytana. W całości dysertacja liczy 190 stron, a bibliografia około 230 pozycji.

Na wstępie zaznaczę, iż recenzja rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Szymonek nie jest łatwym zadaniem, gdyż jest to lektura ze wszech miar fascynująca. Solidny warsztat akademicki łączy bowiem Autorka z bardzo osobistą refleksją, nadzwyczaj ciekawą dla czytelnika. W tym sensie praca wpisuje się również w nowe trendy dotyczące filozofii nauki, gdyż podważa stereotypową dychotomię pomiędzy tzw. obiektywizmem naukowym a emocjonalnym ujęciem tematu. Takie podejście wykazują autorki omawianych narracji, a rozprawa mgr Pauliny Szymonek znakomicie to ilustruje. W tym sensie dysertacja również oddaje zasadnicze tezy współczesnej psychologii emocji, które kwestionują podział na to co racjonalne i nieracjonalne, uwypuklając rolę emocji w procesach kognitywnych, w procesie podejmowania decyzji oraz w pracy naukowej (por. D. Casacuberta 2001, A. Damasio, 2004, 2021). Utwory będące przedmiotem analizy zostały starannie wyselekcjonowane, co pozwala Autorce zilustrować bogactwo interesującej Ją literatury i różnorodność problematyki dotyczącej zwierząt pozaludzkich. Obalając fundamentalną dla cywilizacji zachodniej dychotomię pomiędzy kulturą a naturą oraz tym co ludzkie i nieludzkie, Doktorantka

przedstawia również swoistą redefinicję człowieczeństwa. Jej nadrzędnym celem jest jednak refleksja nad podmiotowością wilków, dąży bowiem do analizy zwierząt pozaludzkich jako jednostek, a nie gatunku, analizując problematykę spotkania – w ujęciu ontologicznym i literackim, co wymaga zastosowania różnorodnych, interdyscyplinarnych teorii i koncepcji. Mgr P. Szymonek wysuwa i przekonująco udowadnia tezę, zgodnie z którą analizowane przez nią narracje są współtworzone przez wilki. Tym samym przełamuje kartezjańskie podejście do zwierząt jako pozbawionych samoświadomości automatów. Rozprawa wypełnia zatem niejedną lukę, obalając klisze i stereotypy, wytyczając nowe horyzonty badawcze. Pracę mgr P. Szymonek oceniam bardzo wysoko, a przedstawione poniżej argumenty mają charakter polemiczny.

We wstępie Doktorantka zakreśla pole badawcze, opisując źródło swojej fascynacji wybraną tematyką. Zaznacza, że istnieje wiele narracji na temat wilków w Ameryce Północnej, Ją jednak interesują utwory o charakterze autobiograficznym. Jest to temat zbadany w ograniczonym stopniu, głównie z perspektywy ekokrytycznej i feministycznej. W spotkaniu między wilkiem a człowiekiem bardziej niż podmiotowość kobieca interesuje Ją podmiotowość zwierzęcia. Zaznacza, że przedmiotem Jej refleksji są również przemiany narracji dotyczących wilków oraz wpływ tych dyskursów na kształtowanie się wyobrażeń na temat tych zwierząt. Przedstawia tu również strukturę pracy i streszcza tezy poszczególnych rozdziałów.

W rozdziale pierwszym Autorka prezentuje tło historyczne i literackie dla omawianych zagadnień oraz podejścia teoretyczne przydatne w analizie podmiotowości i sprawczości w utworach opisujących biografie zwierząt oraz ich relacje z istotami ludzkimi. Przedstawia ryzyko antropocentryzmu i antropomorfizacji w portretach zwierząt pozaludzkich. Przybliży czytelnikowi pojęcie *Umwelt* wprowadzone przez Jakoba von Uexküllę w pierwszej połowie XX wieku, wedle którego

każde zwierzę jest jednostkowym bytem o indywidualnych doświadczeniach. Na ich kształt ma wpływ zarówno gatunek, do którego zwierzę przynależy, jak i środowisko przez nie zamieszkane, ale również jego osobisty punkt widzenia. Autorka powołuje się na szereg prac filozoficznych, m.in. z zakresu etologii filozoficznej. Omawia podejścia takich badaczy jak Éric Baratay, Dominique Lestel, Vinciane Despret i Barbara Smuts, podkreślając, że zwierzęta mogą mieć indywidualną osobowość. W rozdziale tym Doktorantka koncentruje się również na historii wilków w Ameryce Północnej oraz zmiennej polityce ochrony tych zwierząt, drastycznych metodach kontroli ich liczebności oraz próbach odbudowy ich populacji w niektórych regionach, z uwzględnieniem specyfiki USA i Kanady. Mgr P. Szymonek przedstawia najsłynniejsze dziewiętnastowieczne biografie wilków, ze szczególnym uwzględnieniem „Story of Lobo” oraz *Wild Animals I Have Known* autorstwa Ernesta Thomsona Setona. Wskazuje na napięcie pomiędzy wyraźną tendencją autora do antropocentryzmu i jego przemianę z pasjonata myślistwa w działacza na rzecz ochrony przyrody. Rozważa wpływ, jaki ma nadawanie im imion lub numerów na percepcję i podmiotowość zwierząt. Omawia również koncepcję gatunków stowarzyszonych Donny Haraway oraz stowarzyszonych podmiotów sprawczych Vinciane Despret, a także kwestię asymetrycznych relacji pomiędzy ludźmi a zwierzętami pozaludzkimi, które wpływają na ciągłą renegocjację terytorium kultury i natury. Zwraca uwagę na to, że nie tylko w przypadku ludzi, ale i zwierząt można mówić o świadomej reakcji w trakcie spotkania między gatunkami. Jest to rozdział znakomicie zredagowany, w którym Doktorantka udowadnia szerokie odczytanie i zrozumienie dyskursów teoretycznych oraz umiejętność prowadzenia polemiki i reinterpretacji teorii dla własnych celów.

W rozdziale drugim Doktorantka analizuje wspomnienia, które powstały na przełomie XIX i XX wieku. W dominującym w tym czasie dyskursie przeważały wyobrażenia o wilkach jako zwierzętach niebezpiecznych. Autorami tych opowieści byli

przede wszystkim myśliwi i właściciele zoo. Mgr P. Szymonek omawia tu również praktyki stosowane na przełomie XIX i XX wieku, aby ograniczyć populację wilków. Etos myśliwego tępiącego groźne szkodniki zakwestionowała w swych tekstach Ellen Velvin, która prowadziła korespondencję na temat wilków z Teodorem Rooseveltem. Interesowało ją przede wszystkim zagadnienie opieki samców nad potomstwem, a wilki uważała za piękne, nadzwyczaj zwinne zwierzęta. Co ciekawe, jak zaznacza Doktorantka, Roosevelt był przeciwny sentymentalnym portretom zwierząt w literaturze, a temat fascynujący Velvin był jego zdaniem przejawem wyidealizowanych wyobrażeń o wilkach. Mgr P. Szymonek analizuje również pisma Evelyn J. Cameron, która wychowała dwa zakupione od myśliwego wilczęta. W swym dzienniku Cameron opisuje codzienne relacje ze zwierzętami, które w jej narracji zyskują podmiotowość i sprawstwo. Mgr P. Szymonek zastanawia się nad sposobem porozumiewania się kobiety z wilkami, wychodzącym poza komunikację słowną, trafnie identyfikując wysiłki podjęte przez autorkę, aby okazać wilkom szacunek i uprzejmość. Podkreśla, że obie strony uległy transformacji, żyjąc obok siebie przez dłuższy czas. Snuje ciekawą refleksję nad wspólną zabawą kobiety z jej podopiecznymi. Podkreśla jednak, że choć Cameron bardzo przywiązała się do wilków, jej relacja ze zwierzętami nie była w pełni harmonijna, gdyż zwierzęta były trudne do okiełznania. Rozdział znakomicie ilustruje problematyczne aspekty interakcji z wilkami, które mimo najlepszych chęci autorki dziennika ulegają uprzedmiotowieniu.

W rozdziale trzecim Doktorantka analizuje natomiast prace autorstwa Theodory Stanwell-Fletcher z 1946 roku. Przystawia, w jaki sposób Stanwell-Fletcher opisuje życie w sąsiedztwie wilków w Kolumbii Brytyjskiej, polegające na współtworzeniu przestrzeni pomiędzy istotą ludzką a zwierzęciem pozaludzkim. Autorka przełamuje stereotyp drobnej, delikatnej kobiety niezdolnej do samotnej egzystencji w bliskości dzikiej natury i potencjalnie groźnych zwierząt. Zdaniem mgr P. Szymonek, sposób, w

jaki Stanwell-Fletcher opisuje piękno, inteligencję, wytrzymałość wilków, a także muzykalność ich głosów, stanowi swoisty przełom w terminologii zwykle używanej w portretach „dzikich” zwierząt. Stanwell-Fletcher nie postrzega wilków jako groźnego gatunku, lecz towarzyszy, z którymi dzieli trudy egzystencji w głębi lasu oraz zachwyt nad piękną przyrodą. Autorka wspomnień potrafiła odróżnić poszczególne wilki od siebie na podstawie ich głosów i identyfikowała je opisując tembr ich głosu – według Doktorantki to wyraz nieznaney dotąd uprzejmości wobec zwierząt. Co istotne, jak zaznacza mgr P. Szymonek, relacja, jaką Stanwell-Fletcher nawiązała z wilkami, nie opiera się na bezpośrednim kontakcie, jak w przypadku Cameron. Narracja Stanwell-Fletcher przywraca więc wilkom podmiotowość i przedstawia możliwości koegzystencji pomiędzy człowiekiem a Innym pozaludzkim w zupełnie nowym świetle.

Rozdział czwarty natomiast poświęcony jest analizie *Arctic Wild*, pamiętnika Lois Crisler z 1958 roku. Crisler, która wcześniej spędziła dużo czasu w górach Olympics, przeprowadziła się z mężem na Alaskę, gdzie odkryła nowy wymiar surowej natury. Z zamieszkującymi te tereny wilkami współtworzyła „tolerancyjną wspólnotę niebezpieczeństw” (*tolerant community of danger*), opartą na świadomości kruchości własnej i Innego, a także swoistej „brutalnej” intymności, przy czym należy zaznaczyć, że brutalność charakteryzuje tu obie strony (motyw ten zauważa już Doktorantka u Stanwell-Fletcher). Podobnie jak Cameron i Stanwell-Fletcher, Crisler próbowała fotografować wilki i zgodziła się oswoić i przygotować wilczęta do występów w filmach Walta Disneya. Zdaniem mgr P. Szymonek działania te miały charakter ambiwalentny. Z jednej strony Crisler angażowała się w kampanię przeciw eksterminacji wilków, z drugiej jednak część wilcząt odebranych rodzicom musiała być zastrzelona. Przetrwały dwa z nich, nazwane Trigger i Lady, które Crisler opisała jako łagodne i inteligentne zwierzęta w sposób przejmujący dla czytelników. Smycze, obroże, upręże pomagały Crisler i jej mężowi kontrolować wilki, jednak kobieta dążyła do relacji opartej na

przyjacielskiej bliskości, braku kontroli i dostrzegała stres, strach i traumę przeżywaną przez wilki. Uczyla się od wilków, naśladowując ich gesty, tworząc w ten sposób swoisty język między gatunkami, ludzkim i pozaludzkim. Kluczowym pojęciem jest w tym rozdziale ucieleśniona komunikacja, termin zapożyczony od Barbary Smuts, pomiędzy wilkami a Crisler, która była wyczulona na język ciała wilków i najmniejszy z ich gestów. Mgr P. Szymonek opisuje Crisler jako badacza w rozumieniu Bruno Latour, stawiającego nowe pytania i współtworzącego wiedzę i znaczenie we współpracy z wilkami i poprzez relację z nimi. Doktorantka przywołuje liczne przykłady ucieleśnionej komunikacji, opartej na wzajemnym zrozumieniu, lecz również akceptacji odpowiedzialności za wilki żyjące w niewoli. Jej zdaniem, narracja Crisler, zacierająca sztuczne granice pomiędzy podejściem naukowym, tzn. obiektywnym, a emocjonalnym, tzn. subiektywnym, otworzyła drzwi do „nowego świata” w bliskości zwierząt i była kluczowa dla zmiany wyobrażeń na temat wilków. Mgr P. Szymonek opisuje jej wpływ na inne kobiety, np. Teresę Martino, która spędziła rok w towarzystwie wilka. Doktorantka rozważa tu różnorodne etyczne pytania, jakie stawiały sobie kobiety piszące o wilkach: pytanie, dlaczego ludzie chcą posiadać wilki jako zwierzęta domowe, zostaje zastąpione pytaniem, czego chcą same wilki. Zdaniem Doktorantki łatwiej jest odpowiedzieć na pytanie, czego wilki nie chcą.

W ostatnim rozdziale mgr P. Szymonek koncentruje się na pismach Diane Boyd oraz Renée Akins opublikowanych na przełomie XX i XXI wieku. Doktorantka zastawia się tu nad etycznymi problemami wyłaniającymi się w procesie przywracania wilków do ich naturalnych siedlisk. Boyd, młoda biolog, zaangażowała się w projekty mające na celu śledzenie przemieszczania się wilków. Nakładając jednej z wilczych obrożę z nadajnikiem, obserwując przerażone zwierzę, Boyd była głęboko poruszona i zrozumiała, że narusza w ten sposób jej podmiotowość. Zdaniem mgr P. Szymonek incydent ten ilustruje, że historia ludzkich kontaktów z wilkami nie jest relacją

niewinną, lecz opartą na przemocy. Boyd obserwowała ślady wilczycy Kishinena, w której sąsiedztwie, samotnie wraz z dwoma psami, zamieszkała w Montanie, starając się nie ingerować nadmiernie w środowisko zamieszkane przez wilka. Mgr P. Szymonek podkreśla szacunek okazywany przez Boyd wilczycy, interpretując jej postawę jako zachowanie uprzejmego gościa, postępującego odpowiedzialnie i z wyczuciem. Boyd obserwowała również dzieci Kishineny, które odwiedzały jej gospodarstwo, i przywiązała się do nich. Doktorantka słusznie zauważa, że granice relacji Boyd z wilkami wyznaczały te ostatnie. Analizuje zwierzęta jako „osoby”, których egzystencja jest głęboko „splątana” z egzystencją ludzką i które wywierają głęboki wpływ na istoty ludzkie. W swym pamiętniku Renée Askins również podkreśla cierpienia zwierząt w procesie przywracania populacji wilków w Parku Narodowym Yellowstone. Choć jest on symbolem ważnej zmiany kulturowej, śledzenie ruchów zwierząt za pomocą nadajników radiowych stanowi formę kontroli i ogranicza ich autonomię, może być również niebezpieczne dla ich zdrowia i życia. Zwróciła na przykład uwagę, że niektóre wilki same wygryzały nałożoną im obrozę, co było wyrazem protestu wobec praktyk stosowanych przez człowieka. Zdaniem Doktorantki, dążenie do zdobycia danych na temat wilków jest przekraczaniem granic etycznych. Nie wiedza, ale niewiedza na temat wilków jest wyrazem szacunku wobec nich. W tych dwóch ostatnich narracjach mgr P. Szymonek znakomicie uwypukla rolę wilków jako stowarzyszonych podmiotów sprawczych. Pracę kończy zwięzła konkluzja.

Poniżej przedstawiam refleksje i pytania, które nasunęły mi się w czasie lektury pracy mgr P. Szymonek i które stanowią próbę zgłębienia przedstawionej przez Autorkę tematyki. Choć rozumiem, że Doktorantka dystansuje się wobec ekokrytyki feministycznej, z perspektywy której omawiano dotąd relację kobiet z wilkami, warto by bardziej uwypuklić rolę *gender* w odniesieniu do wybranej tematyki, poświęcając więcej miejsca na streszczenie dotychczasowego stanu badań. Co więcej, w moim

odczuciu brakuje w pracy charakterystyki omawianej literatury niefikcjonalnej. Nie jest zawsze jasne, czy mamy do czynienia z gatunkiem pamiętnika, dziennika, czy autobiografią. Ciekawi mnie ponadto aspekt retrospektywny tekstów poddanych interpretacji, a także, czy zawarte w nich rozbudowane komentarze łączą się z elementami literatury pięknej. Doktorantka zgłębia etyczny aspekt tych narracji, pomija jednak ich aspekty estetyczne. Chciałabym się dowiedzieć, które z nich uważa za najbardziej udane? Ponadto zaintrygował mnie fakt, że Doktorantka pomija w pracy klasyczne *animal studies* i nie wspomina na przykład o Peterze Singerze, etyku, który wiele prac poświęcił podmiotowości zwierząt, czy też Davidzie Sztyblu i jego rozważaniach na temat zwierząt jako osób. Zastanawia mnie również termin *entanglement* (splątania, uwikłania). Na czym polega etyczny potencjał tego pojęcia? Czym różni się od *encounter* (spotkanie) czy *exchange* (wymiana)? Dlaczego, zdaniem mgr P. Szymonek, okazuje się ono bardziej przydatne w analizie wilków jako podmiotów sprawczych? Warto by również, moim zdaniem, rozwinąć w konkluzji wnioski dotyczące sztucznej dychotomii umysł/emocje w warsztacie badacza – biologa, antropologa, kulturoznawcy czy literaturoznawcy, która w dysertacji Kandydatki została niejednokrotnie (i słusznie) podważona.

Mam nadzieję, że powyższe sugestie i uwagi okażą się pomocne przy przygotowaniu rozprawy do publikacji, do czego gorąco zachęcam Autorkę. *Restorying the Wild: Shared Histories of Women and Wolves in Selected North American Memoirs* to dysertacja wartościowa, znakomicie napisana, pod wieloma względami nowatorska. W swej rozprawie mgr P. Szymonek łączy warsztat historyka, kreśląc rozbudowane tło historyczne, z analizą danych statystycznych i interpretacją literacko-kulturoznawczą. Konsekwencja w rozważaniach Doktorantki, logika argumentacji, umiejętność syntezy oraz wysoki poziom teoretyczny przedstawionych refleksji zasługują na szczególną pochwałę. Konkludując, stwierdzam, że dysertacja Pani mgr

Pauliny Szymonek stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazuje wiedzę teoretyczną Kandydatki, a zatem spełnia warunki określone w art. 13.1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku oraz w Rozporządzeniu MNiSW z 26 września 2016 roku stawiane rozprawom doktorskim. Wnoszę o dopuszczenie Doktorantki do dalszych etapów przewodu doktorskiego oraz o wyróżnienie rozprawy doktorskiej mgr Pauliny Szymonek.

Anna Brauacki-Kello